

PÓKAI BENJÁMIN, DEBRECEN VÁROS PATIKÁJÁNAK PROVISORA 1733-ban

BENKŐ FERENC

Debrecen első patikáját a város alapította. Alapításának pontos időpontja ismeretlen. A Városi Tanács először 1700 januárjában választott patikafelügyelőket (Inspectores Apothecae)¹ gyógyszerértára ügyeinek intézésére és gazdasági felügyeletére. Ez a tény bizonyítja, hogy 1700-ban a patika már fennállott. A gyógyszerterat a Város által fizetett gondnok (provisor) kezelte. Az alapítás utáni években, a XVIII. század első felében működött gondnokok személyéről ismereteink igen hiányosak. Többnyire felvidéki német patikusokat tudtak szerződtetni. 1755-ben vette át a patika vezetését a könyv- és műgyűjteményéről híressé vált Kazay Sámuel. Ő az első provisorok közül, akinek az életéről és működéséről számos adattal rendelkezünk.

Elődei közül Pókai Benjámint csak hét hónapig volt a patika gondnoka 1733. május 5-től kezdve az év december 8-án bekövetkezett haláláig. Rövid ideig tartó működése ellenére is említésre méltóvá teszi személyét, hogy Pókai a hollandiai Franekerben tanult, ami korának magyar patikusai között ritkaságszámba ment. Később pedig egy amsterdami patikában dolgozott. Ott volt „*Magyar Patikárius Legény*”. Pókai amsterdami tartózkodásáról tudott a debreceni Magistratus és segítségét gyógyszerek beszerzésében igénybe vette.

Pókai névvel először a Debreceni Református Kollégiumi Nagykönyvtár egyik könyvében, a Londoni Királyi Orvosi Testület egy 1722-es amsterdami kiadású pharmacopoeiájában² találkoztam. Ebbe jegyezte be, hogy 1726. október 10-én a friziai Franekerben jutott a könyv birtokába. Korabeli szokás szerint jelmondatát is melléírta: „Per aspera ad prospera” (Balsorson keresztül a sikerhez). Bejegyzésére támaszkodva feltételezem, hogy Pókai itt, az 1585-ben alapított franekeri, észak-hollandiai, frizlandi egyetemet látogathatta, ahol az idők folyamán sok magyar diák megfordult. Ez az egyetem később megszűnt. Pókai idejében a peregrináló magyar protestáns diákok nagyobb része útját már a németországi egyetemek felé vette. Bár egyre csökkenő számban még a németalföldi (és angol) egyetemeket is felkeresték. Például hozhatom fel Buzinkai Györgyöt, aki 1733-ban nyerte el orvosdoktori diplomáját Franekerben, 1736-tól kezdve pedig Debrecen város physicus volt.

¹ 1700 január „*Dmi Officiales constituti sunt ordinesque stb. . . Mulsi Cerevisiae et Cremati ac Apothecae Inspectores Stephanus Monori Michail Ormós et Andras Ajtai*” Hajdú-Bihar megye Levéltára Debrecen (továbbiakban: HBmL) IV. A. 1011/a 24 pag. 614.

² Pharmacopoeia Collegii Regalis Medicorum Londinensis. Amstelædami Apud Joannem Boom. MDCXXII.

Kézírással. „Pharmacopaeae Citis Debrsis” Koll. Könyvtár, jelzete: Q 2714
Előzékklapon: „*Franequer Frisor. — 1726. 10 8bris. Venit in possessionem Beniaminis Pókai. Cui Symbolum. Per aspera ad prospera.*” A szállóige gyakoribb formája: Per aspera ad astra.

Az amsterdami városi levéltárban őrzött patikussegédek nyilvántartása szerint 1729-ben Amsterdamban találjuk Pókait.³ E szerint „Benyamin Pókai” 1729. október 25-től kezdve egy évre Joannes Rooslakenhez költözik⁴. 1731. július 1-én pedig megkezdi szolgálatát Mr Jacobus Kals patikájában a lutheránus templom⁵ mellett. Arról nem szól a bejegyzés hogy gyógyszerészi vizsgát Amsterdamban tett... Előttünk eddig ismeretlen helyen, de bizonyára valahol Hollandiában végzett.

Tovább követve Pókai életének nyomait, Hajdú-Bihar megye debreceni levéltárában 1732. december haváról egy levélfogalmazvány található vele kapcsolatban.⁶ A levél érdekes adatokkal egészíti ki ismereteinket Debrecen széleskörű külországi kereskedelmi kapcsolatairól. Egyben arra is rávilágít, hogy a város vezetőinek gondja volt a patikára és segítették gyógyszerek beszerzésében. Tudták a város urai, hogy Amsterdamban dolgozik egy fiatal magyar patikus. A levelet a Kassán székelő szepesi Kamara egyik számvevőjéhez, Placzinger Mihályhoz intézték, akivel már régebben is összeköttetésben állottak hasonló ügyekben. Debrecen, mint 1693 óta szabad királyi város, adózási és egyéb pénzügyekben a szepesi Királyi Kamara fennhatósága alá tartozott. A levelet azzal kezdik, hogy bizonyos vásárlások végett nagy szükségük volna Amsterdamban 50 tallérra. Hirtelen nem találtak más módot a pénz megszerzésére csak azt, hogy majd a jövő évi tavaszi vásárra lemegy Amsterdamból Lipcsébe egy magyar patikus, aki majd ott a pénzt felveszi. Arra kéri tehát Placzingert, hogy írjon lipcei levelezőiknek és intézze el, hogy a patikuslegény a pénzt megkapja. Tai to-

³ Az amsterdami adatokat Dr. D. A. Wittop Koning úrnak, a gyógyszerésztörténet docensének (Amsterdam) hálásan köszönöm.

⁴ A koppenhágai Joannes Rooslaken 1728. júl. 16-tól amsterdami polgár.

⁵ Jacobus Hals Dürenben, közel Kölnhöz, a Rajna vidéken született. Amsterdami polgárrá 1729. jún. 23-án vették fel. 1729. szept. 13-án tette le patikusi vizsgáját. Egy felcser leányát, Geertruïda de la Grandot vette feleségül.

A lutheránus templom (Lutherse Kerk), melyet 1668—1671-ig épített Adriaan Dorstman, a Singel nevű csatorna mellett fekszik. A Singel a legbelső Amsterdam grachtjai közül, párhuzamos vele a Herengracht. A két grachtot a Korjepoorsteeg nevű utcácska köti össze. Ebben az utcában volt a patika, közel a Langestraat nevű utcához, amely a Singellel szintén egy irányban fut. Ezek az utcák Amsterdam belvárosában, a számtalan műemlékház között, ma is a régi nevükön találhatók.

⁶ HBmL IV. A. 1011/m 2. Protocolon conceptuum De annis 1726, 1727, 1728, 1729, 1730 usque Annum 1736. inclusive pag. 340.

„December 1732.

Serenissime Dux Regie Locumtenens

Mint nagy jó Urunknak Ajánljuk becsülettel való igaz szolgálatunkat. Lévéen nagy Szükségünk bizonyos vásárlásra Amsterdamban, már tellyes Információnk vagyon, hogy az árra Ötven Tallér. Mint hogy pedig hirtelen módját nem talállyuk azon pénz transpositiójának, abban nyugodtunk meg, hogy egy Amsterdami Patikárius Legény Lipsiába vegye fel, az hová e jövő Húsvéti Sokadalomra okvetlen le fog jőni. Kérjük azért nagy jó Urkat, Kgdet, hogy Lipsiai Correspondenseinek mentül előbb írni ne terheltelessék, hogy ha azon Patikárius Legény Húsvétre vagy elébb is Lipsiába le érkezik tehát azon 50. Tallérokat immediate felvehesse, melyet jó Urunkk Kgdnek e legközelebb való Szabadságra nem csak köszönettel megfizetünk, hanem meghálálni is kívánnunk. Arra is kérjük pedig Kgdet, ne terheltelessék tudtunkra adni, ki leszen azon Lipsiai ember, ki le fogja tenni a pénzt, hogy mi is tempestive megírhasssuk a Patikárius Legénynek, hol insinuálja magát. Neve a sokszor említett Patikárius Legénynek Beniamin Pókai vagyon Kals Jacob officinájában Debrecen 14 X bris 1732 Tit. Perillustri ac Groso Dno Michäeli Placzinger Cottus Abaujvárien. Ordrio Perceptori Tit. Dno colendissimo Cassoviae Inclyta Regis Cameralis Administratio Domini gratiosissimi colendiss.”

zásukat a legközelebbi „szabadságon”, azaz debreceni nagyvásáron⁷ meg fogják adni Placzingernek. Biztosítják még külön hálájukról is. (Akkoriban a hivatalos személyeket állandóan ajándékoztatták.) Végül kéri, hogy tudassa velük, ki is lesz tulajdonképpen az a lipcei személy, aki a pénzt kölcsönzi? A címét szükséges megírni megbízottjuknak, az amsterdami Pókai Benjáminnak.

Ez a levél nem járhatott eredménnyel, mert 1733. január 17-én újabb levelet fogalmaztak, de most már közvetlenül Pókai címére. Ebből látszik, hogy Pókai a két debreceni levél között írt a Tanácsnak⁸. Levelére eddig azért nem válaszoltak, mert a pénz megszerzése a fentebb említett módon Lipcsében nem sikerült. Most újabb lehetőséget találtak. Utazzon Pókai Utrechtbe és ott keresse fel Millius Dávid professzor urat⁹. Milliusnak előzőleg írtak, hogy levelük felmutatójának kölcsönözzön hetvenöt rhénes forintot. Adjon a pénzről Pókai nyugtát és igyekezzen mielőbb hazafelé, hogy Szt. György nap előtt két-három héttel már itthon legyen. Ha idejében megérkezik, még külön jutalmat is kilátásba helyeztek.

Mivel Lipcsében nem sikerült hitelt szerezni, megpróbálják Utrechtben. Most nyújt először hitelt egy utrechti professzor. A Szt. György nap előtti megérkezést talán azért sürgették, hogy a majd még hátralevő két-három hét alatt a hozott materiálékból elkészítsék a patikában a sokféle compositát a Szt. György napi nagyvásárra.¹⁰

Pókai a kívánt időre biztosan megérkezett, mert 1733. május 5-én veszi a patika vezetését az idősebb Schwartzwalder Zsigmondtól. A körmöcbányai származású „Sigismundus Schwartzwalder” az 1729. június 8-án elhunyt Landich (Landik) Jánost követte a provisorságban. Vele dolgozott fia is, az ifjabb Schwartzwalder Zsigmond.

⁷ *szabadság*: országos vásár, nagyvásár. Vö. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Bp. 1962. VI. kötet, 15.

sokadalom: vásár. uo. V. kötet, 1233.

⁸ lásd 6 sz. jegyzet, 358. pag.

„Januárius 1733. jan. 17.

Kívánjuk, Isten sok jókkal álgya meg KglDET ezen esztendőben.

Hogy KglD minapi Levelére eddig nem válaszolhattunk, á volt az óka, hogy az alkalmazóságban, melyet KglD Subsidiómára Szánt kölcségneg transpositiójában tentáltunk, megcsalatkoztunk, mostan újabb alkalmazóság adván elől magát adgyuk tudtára kglDnek, hogy Ultrajectumi Millius Dávid Urk [úrnak] ezen mai postával íratunk T. Comáromi Mihály Úr által, hogy KglDnek hetven öt Rhen forintokat tegyen le, KglD azért Levelünkel magát a megmondott Professzornál insinuálván és a pénzt erga Quietantium levalván dolgait úgy intézze, hogy indulása Sokára ne halladgyon és ad Summum Sz. György nap előtt két s három héttel ide jöhessen, az meglévén reménység lehet, hogy azon Summácska extra Salarium KglDnek placidáltatik. Millius Urk Ó Kglnek Szóval megmondhattya, hogy de Creditis első alkalmazósággal is kívánjuk ő Kglmét contentálni ajánlván KglDET Istenünk oltalmában kívánunk szerencsés utazást, kglDnek jó akarattal szolgálni készek N. Szab. kir. Debreczen 17. Január 1733

Monsieur Beniamin Póka chez Monsieur Jacque Kals Apotecarie pres de Eglise Luthérienne.”

⁹ David Mil (Mill, Millius) 1692. ápr. 13. született Koningsbergenben; 1718. márc. 21. professzor Utrechtben (keleti nyelvek professzora — székfoglaló beszéde: De Mohamedanismó); 1729. okt. 10. Theológia professzora Utrechtben (Székfoglaló beszéde: De fatis theologiae exegeticae). Meghalt Utrechtben 1756. máj. 22. Vö. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Band VIII. Haarlem 1869. sv. *Mil*.

Dr. A. P. Orbán professzor úr (Utrecht) szíves közlése, melyet itt hálásan köszönök meg.

¹⁰ Dankó Imre: A debreceni vásárok vonzáskörzete a XVIII—XIX. század fordulóján. *A Hajdú-Bihar megyei levéltár évkönyve*. I. Debrecen, 1974. 135—158. Az évi négy nagyvásár közül a Szent György-napi vásárt április 15—23. között, a Nagyboldogasszony-napi vásárt augusztus 5—13. között tartották.

Már az 1729-es patikai számadásban megtaláljuk, hogy 5 forint 10 krajcár értékben újrólajozást kaptak¹¹. Előzőleg pedig élelmezésére 7 forint 20 krajcárt fizettek ki¹² Pókai provisorának idejéből egyik munkatársa neve is ismeretes: „Socius Schmidt. Mihály”¹³. Működése alatt halt meg Jakab, vagy Jakob néven emlegetett régi contusor (zúzó vagy törő). Neve már Landich 1717-es elszámolásában is előfordul. A patika inspektora Szőke Mihály és Maróthy György voltak¹⁴. Évi elszámolásuk kiadási részéből megtudunk egyet-mást a patika üzemviteléről. Augusztus 11-én a Nagybaldogasszony-napi vásáron még vásárolt Pókai a patika részére. A messzi földről összesereglett kereskedők sok, a patikában is használatos anyagot hoztak. A sokadalomban való beszerzés a provisorok elszámolásaiban gyakran előfordul. Az utolsó bejegyzés szerint szeptember 26-én vett Pókai egy üveget 9 krajcárért és tubáknak 250 kötés dohányt egy vértesi embertől¹⁵. Ezután már csak a halála hírével találkozunk. 1733. december 9-én jegyezték be a halottak könyvébe, hogy városunk patikus, Pókai Benjámín, aki igen kegyes férfiú volt, meghalt¹⁶.

Valószínűleg nőtlén volt, mert halála utáni évben, 1734-ben, sőt még 1735-ben is találunk olyan halála utáni kiadásokat a patikai elszámolások között, melyeket, ha nő, az özvegy fizet. Így a patika fizette a borbélyát, az asszonyt, aki főzött rá. Külön kapott pénzt egy főzőasszony, mert főzött a temetésekor. Végül díjazták a lakatos legényt a sírtábla, epitaphium készítéséért.¹⁷

Halála után hónapig Szőke Mihály inspektor segítségével Schmidt Mihály látta el a patika vezetését,¹⁸ míg végre a mellőzött Schwartzwalder ráállt és visszament provisornak¹⁹. 1734. március 31-én az első negyedévi conventiót ismét Sigismundus Schwartzwaldernek fizette a város az Amsterdamból haza hívott Pókai rövid szereplése után.²⁰

¹¹ „Strena Novi Anni Sodalis ifjú Svarzwaldernek 5 Rhf 10 xr”. HBmL IV. A. 1013/24 sz. Sodalis = mesterlegény (Pápai-Páriz szerint)

¹² „Nemes Debrecen Várossának Patikabeli Proventusából Szőke Mihály és Maróthy György Inspectiojuk alatt”. HBmL IV.A. 1013/b 33 sz.

¹³ Socius = Társ, Munkástárs, Pajtárs (Pápai-Páriz). Véleményem szerint a socius itt munkatársnak, vagy segédnek értelmezendő. A város patikáját egy személyben vezette a provisor.

¹⁴ lásd 12 sz. alatt

¹⁵ Lásd 12 sz. alatt

„1733. September 26. Unum Vitrum 9 xr. Herba Nicotianae pro Tabacha fasciculi N° 250 á Johanne Kovács in Vértes 5,, 31”

¹⁶ Református Egyház Esperesi Hivatala, Debrecen. Registrum Funerum Ab Anno 1718—1740 I. köt. A. 1733. dec. 9

„Diebus Decembris 9

Carissimus Benjámín Pókai Apotecarius Civitatis nostrae Pientissimus Vir”

¹⁷ „Die 29 May 1734 Czenki Dánielnek Pokai Convent. Borbelljának sub Ab 7no 3.06

„Die 27 May Főző Asszony. Ab die 5 May usque obitum Dn Pókai sub Ab 8,,

„Die 17. Január 1735 Item a Főző Asszonynak Pókai halála után való fáradságáért N. T.

Comissiójára sub Ab fizettem a resolutio szerint 1,, 36

HBmL IV. A. 1013/b 33

¹⁸ „Anno 1734 Postquam Benjamin Pokai Provisor circa 8 Xbris decessisset Socius Schmidt Per P. Dnum Michaelem Szőke adjuratus, administravit Sequentia . . .”

lásd 17. sz. jelzése alatt

¹⁹ „Die 5 February (1734) Socius Schmidt (Sigismundo Schwartzvalder denuo assumpto et eidem Apotheca resignata) administravit Sequentia . . .” 29,, 12

lásd a 17. sz. jelzése alatt

R é s u m é

On ne sait que très peu sur les premiers chefs de la pharmacie municipale de Debrecen fonctionnant déjà en 1700. On compte entre eux Benjamin Pókai, provisor (c.—à.—d. chef mais non pas propriétaire) de la pharmacie entre le 5 mai et le 8 décembre 1733. L'auteur fait connaître les résultats de ses recherches dans les archives concernant Pókai.

En 1726 Pókai se trouve à l'université de Franeker. En 1729 il habite en Amsterdam. Il se met à travailler là, le 1 juillet 1731, dans l'officine du maître Jacob Kals, près de l'église luthérien. C'est ici qu'il reçoit la lettre du Conseil Municipal de Debrecen en le chargeant d'acquiescer un emprunt de Leipzig. Comme il n'y réussit pas, il est adressé au professeur David Millius d'Utrecht. De la somme reçue de celui-ci, il achète les médicaments ordonnés auparavant en Amsterdam et rentre en Hongrie. A Debrecen, le 5 mai 1733, il prend la direction de la pharmacie menée le 5 mai 1733, il prend la direction de la pharmacie menée jusque là par Zsigmond Schwarzvalder. Mais après une courte activité de sept mois il meurt le 8 décembre. Après sa mort, la direction de la pharmacie fut confiée de nouveau à Zsigmond Schwarzvalder.

F. BENKŐ, Pharmacist

H—4130 Derecske, Felszabadulás tér 6, Hungary

²⁰ „Die 31 Marty Patikárius Schwartzvalder Uramnak első Angiális Conventiojára Sub A fizető no 10.
lásd 17. sz. jelzése alatt